



SIYOSIY NUTQLARDA BIR MA'NOLI VA KOP MA'NOLI SOZLARNING ISHLATILISHI

¹Ismatova Shaxnoza Axror qizi

Qarshi davlat universiteti 2-kurs magistranti,

²B.Bahriddinova

Ilmiy rahbar: Filologiya fanlari doktori, professor.

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7809724>

ARTICLE INFO

Received: 29th March 2023

Accepted: 07th April 2023

Online: 08th April 2023

KEY WORDS

Bir ma'noli, ko'p ma'noli, nutq, yasama, ko'chma, murojaatnoma.

ABSTRACT

Mazkir maqolada siyosiy nutqlarda bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlarning ishlatilishiga doir fikr-mulohazalar bildirildi.

Tildagi sozlar bir ma'noli va kop ma'noli boladi.Gap ichida ham, gapdan tashqarida ham aynan bir ma'noni ifoda etuvchi ozlar bir ma'noli sozlar deyiladi. Masalan, kompas, marmar, morfologiya, taassurot, xulosa, gigiena, goya, mimika, qobiliyat, fonema va b.

Sozlar ba'zan alohida holatda, nutqdan tashqarida bir xil ma'noni, gap tarkibida boshqa sozlar bilan bogliq holda boshqa bir ma'no anglatishi mumkin. Masalan, pasaymoq sozi gapdan tashqarida olinganda erga tomon yaqinlashmoq ma'nosini bildiradi. Gap tarkibida esa bilimi pasaydi, korish sezgisi pasaydi kabi boshqa ma'nolarni bildiradi.

Bu sozlar birdan ortiq leksik ma'no ifodalayotgani uchun kop ma'noli soz sanaladi.

Demak, nutqdan tashqarida bir ma'no, nutq tarkibida boshqa sozlar bilan bogliq holda yana boshqa ma'no ifodalovchi sozlar kop ma'noli sozlar deyiladi.

Kop ma'nolilik til taraqqiyoti davomida kelib chiqadi. Tildagi har qanday soz, avvalo biror narsa yoki hodisani atash tufayli paydo boladi, ya'ni bir ma'nonigina ifodalaydi. Keyinchalik esa shu soz taraqqiyoti ma'no tufayli kop ma'noli sozga aylanishi mumkin. Kop ma'noli sozlarda 2 xil ma'no farqlanadi: 1) bosh (asl, oz) ma'no; 2) yasama (kochma) ma'no. Bosh ma'no sozning nutqdan tashqarida ifodalagan ma'nosi bolib, u boshqa ma'nolarning kelib chiqishiga asos boladi. Yasama ma'no bosh ma'noning taraqqiyoti bilan yuzaga keladi. Masalan, ogiz sozining bosh ma'nosi insonning tana a'zosi, gorning ogzi, qopning ogzi yasama ma'no. Sozning yasama ma'nosi gapdagi boshqa sozlar bilan bogliq holda anglashiladi.

Ma'no taraqqiyoti qonunlariga ma'no kochishi, ma'no kengayishi, ma'no torayishi hodisalari kiradi.

Siyosiy nutqda bir ma'noli va kop ma'noli sozlar ishlatilishiga toxtaladigan bolsak, kopincha bir ma'noli sozlardan foydalaniladi. Kop ma'noli sozlar ishlatilganda ham sozning oz ma'nosi ishlatiladi.Quyidagi nutqni bir ma'noli va kop ma'noli sozlar ishlatilishiga kora tahlil qilamiz:

Kelgusi yili buyuk bobomiz Alisher Navoiy tavalludining 580 yilligini keng nishonlaymiz. Yoshlarimizga hazrat Navoiy ijodini chuqur orgatishni tizimli yolga qoyish muhim ahamiyatga



ega. Shuning uchun Alisher Navoiy asarlarining bugungi yoshlar tushunadigan ixcham namunalarini yaratib, turli mobil ilova va elektron dasturlar ishlab chiqish kerak, dedi Shavkat Mirziyoyev.

Prezident Toshkent shahrida zamonaviy muhtasham kutubxona barpo etish taklifini bildirdi.

Bu ma’rifat saroyi ilm-fanning songgi yutuqlari asosida jihozlanadi. Bu dargohda yurtimiz va jahondagi eng nodir, noyob va bebaho asarlar jamlanadi. U buyuk ajdodlarimizning boy merosi va nomlarini butun dunyoga tarannum etadigan, barcha yurtdoshlarimiz, birinchi navbatda, siz, qadrli farzandlarimiz uchun chinakam ziyo maskaniga, gurur va iftixorimiz ramziga aylanadi, deb ishonaman.

Yaqinda mamlakatimizning sport hayotida quvonchli yangilik boldi. Osiyo Olimpiya Kengashining qaroriga kora, 2025- yilda Yoshlar ortasidagi Osiyo oyinlariga Toshkent shahri mezbonlik qilishi belgilandi. Bu musobaqada Osiyo qit’asidagi 45 ta davlat yoshlari 20 ga yaqin sport turi boyicha ozaro bellashadi.

Prezidentimizning yoshlar haqidagi nutqida faqat keng nishonlamoq birikmasidagi keng sozi, ma’rifat saroyi birikmasi kochma ma’noda ishlatilgan. Siyosiy nutqda boshqa kop ma’noli sozlar ham ishlatilgan, ammo oz ma’nosida ishlatilgan. Bir ma’noli sozlar ham mavjud: Osiyo, Olimpiya, Toshkent, Alisher Navoiy, 202, 45 sozlari. Bilamizki, bir ma’noli sozlarga sonlar, atoqli otlar kiradi. Siyosiy nutqlarda ular juda kop ishlatiladi, chunki statistika va izohlar uchun ular juda kerak. Demak, kop ma’noli sozlar ham, bir ma’noli sozlar ham ishlatiladi, faqat kop ma’noli sozlarning kochma ma’noda kelishi kam ishlatiladi. Boshqa uslubiy xususiyatlarini siyosiy nutqlarni tahlil qilish orqali bilib olamiz:

– Biz ustozni otaday ulug’ deb bilgan, doimo ardoqlagan ma’rifatparvar xalqning vakillarimiz. Men ham o’qituvchi, muallim deganda o’zim uchun eng aziz va hurmatli bo’lgan, ziyoli va zamonaviy, samimiy va mehribon insonlarni tasavvur qilaman. Chunki hammamizga ham shu muallim saboq va ta’lim berib, mehribon ota-onalarimiz qatorida tarbiyalagan, – dedi davlat rahbari yig’ilish avvalida. – Bugungi kunda O’zbekistonning yangi taraqqiyot davri poydevorini yaratyapmiz. Bunda bizning eng yaqin ko’makchilarimiz ustoz va murabbiylar, ilmiy va ijodkor ziyolilardir.

– Hammamiz aziz farzandlarimiz hayoti va taqdirini o’qituvchi va murabbiylarga ishonib topshiramiz. Mana shunday beqiyos boylik posbonlari, kelajak bunyodkorlari bo’lgan bu mo’tabar zotlarga munosib hurmat-ehtirom ko’rsatishimiz kerak, – dedi Prezident.

Murojaatnomada kelajak bunyodkorlari birikmasi ko’chma ma’noda ishlatilgan. O’zbekiston sozi bir ma’noli sozdir. Uslub jihatdan siyosiy nutqlarda publitsistik uslubga xos sozlardan foydalaniladi. Shuning uchun publististik uslubga xos taraqqiyot, qadrli, aziz, hurmat-ehtirom, zamonaviy, ziyoli sozlaridan foydalanilgan. Siyosiy nutqning juda kop oziga xos xususiyatlari bor, bu xususiyatlar vaziyat talabidan kelib chiqib ishlatiladi. Masalan, ba’zan siyosiy holatni borttirib korsatish kerak boladi, ba’zan esa siyosiy holatni yashirish kerak boladi. Shuning uchun kop ma’noli sozlardan aynan evfimizmlardan foydalaniladi.

Til inson aloqasining asosiy vositasi ekan, u darhol jamiyatdagi barcha ozgarishlarga javob beradi. Siyosiy sohada, ijtimoiy hayotning istalgan sohasida bolgani kabi, muloqot juda muhim rol oynaydi. Siyosiy nutqda, siyosatchilar, jamiyatning e’tiborini jalb qilishga,



jamiyatni bitta siyosiy kuchni qollab-quvvatlash uchun yonaltirilganligi muhim orinni egallaydi. Shu bilan birga, siyosiy korsatkichlarning matni samarali, yashirin bir lahzalar va jamiyatni tog'ri yonalishda oylashga moyilligi juda muhimdir. Shuning uchun siyosatchilar yoqimsiz jamoat hodisalarini yashiradigan va aniqlikni bezashadigan leksik bolinmalardan foydalanishga murojaat qilishadi. Ushbu leksik birliklarga evfemizm deb ataladi. Evfemizmlardan foydalanish kundalik hayotda mavjud. Masalan, ishdan boshatishlar (dismissal) yuz berganda, siz $\square$ ishchi kuchini strategik qisqartirish (strategic reduction of the workforce) $\square$ haqida eshitasiz. Agar yonilg'i narxining kotarilishi bolsa, hukumat $\square$ yoqilg'i narxiga tuzatish (gasoline price correction) $\square$ kiritilganligini aytmoqda. Ijtimoiy haqiqatlarni yashiradigan atamalar dunyoga kirib kelayotganligini anglatadigan ba'zi bir turli xil tushunchalarni uchratasiz. Ta'sirli, nomuvofiq yoki yomon sozlarni keltirib chiqaradigan va sizning soz boyligingizni evfemistik atamalar bilan toldiradigan sozlar, siz ozingiz ifoda etayotgan narsalardan xabardor bolmasdan ham kop marta ishlatasiz. Evfemizm bu - yunon tilida yaxshi nutq - bu nomaqbul, johil, qopol bolgan sozlarni sinonim bolgan boshqa til birligi orniga ishlatiladigan ibora yoki ifodalangan tushinchalardir;

Ilmiy-texnik matnning neytral tilidan farqli olaroq, gazetalarning tili kopincha hissiy jihatdan toyingan, bu uni badiiy adabiyot tiliga olib keladi. Biz unda majoziy taqqoslashlar, metafora, hazil, hazil, kinolar, istehzo va boshqa elementlar bilan bir qatorda uchrashamiz, ammo gazeta maqolasi odatda ma'lum bir siyosiy yonalishga ega. Bularning barchasi ijtimoiy-siyosiy matn tarjimoni oldida qoshimcha vazifalarni qoyadi. Gazeta materiallarining toliq translyatsiyasi tarkibning asl holatiga qoshimcha ravishda tarkibni aniq uzatish, oquvchilarga va asl nusxada ilova qilingan barcha hissiy elementlarga, shuningdek, siyosiy yonalishga yetkazilishi kerak. Natija va tahlillar: Agar ilmiy-texnik matnning leksik asoslari texnik va texnik terminologiya bolsa, gazeta matnida siyosiy va davlat hayoti bilan bogliq maxsus atamalar bilan juda kop ishlatiladi.

Biz siyosiy partiyalar, davlat idoralari, jamoat tashkilotlari, jamoat tashkilotlari va ularning faoliyati masalalariga duch kelamiz, masalan: Hamjamiyatlar Xavfsizlik palatasi, Xavfsizlik Kengashining Xavfsizlik Kengashi, ofis vakolat muddati. Siyosiy terminologiya qon aylanishiga ega bolsa-da, asosan, ijtimoiy siyosiy nuqtai nazar sezilarli darajada tarqalgan holda, ijtimoiy-siyosiy nuqtai nazar sezilarli darajada tarqalgan va ular hayotning barcha sohalariga kirib boradi va umumiy meros bilan amalga oshiriladi. $\square$ Prezident Klinton jurnalistlarga maqtalganligi haqidagi taklifdan hayratda qolgan, deya xabaridan juda hayratda qolgan. $\square$ Matndan ma'lumki, biz hayratlanarli narsa haqida gapirayotganimiz ayon boladi va endi biz tasvir elementini saqlash uchun bir vaqtning ozida harakat qilish uchun sarlavhaning tarjimasini berishimiz mumkin. Biroq, qoshlarni kotarish uchun inglizcha iboraning qoshlarini kotarish uchun tasvirni ozbek tiliga olib chiqishga majbur bolamiz: $\square$ Klinton ajablanib yuz (teskari tarafga) buradi $\square$ yoki $\square$ Klinton nutqi xammani hayron qoldirdi $\square$. Kop holatlarda, sodir bolayotgan voqeani amalga oshirish istagi, aslida: Masalan, birbiri ajratib bolmaydigan ma'lumotni bajarishni toxtatishga olib keladi, bunday hollarda, maqolaning matnidan qoshimcha ma'lumotlarni jalb qilish orqali sarlavhani kengaytirishga murojaat qilish kerak.

Siyosiy nutqlarda yordamchi sozlar kop ishlatiladi. Ammo biz ularni leksema sifatida ola olmaymiz. Shuning uchun ham ularni bir ma'noli yoki kop ma'noliga ajratmaymiz.



References:

1. Пименова М. В. Политическая концептуальная система // Политическая лингвистика. — 2010. — № 2 (32). — С. 47-57.
2. Синельникова Л. Н. Политическая лингвистика: координаты междисциплинарности // Политическая лингвистика. — 2009. — № 30. — С. 41-47.
3. Badiiy tekstda til vositalarining funksiyalashuvi (ilmiy maqolalar to'plami).– Samarqand:SamDU nashri, 1989. -83 b.
4. Donyorov X., Mirzayev S. So'z san'ati (badiiy mahorat va til haqida mulohazalar). -T.: Fan, 1988. -208 b.
5. Hakimov M. Yozuvchi va xalq tili (o'zbek yozuvchilarining asarlarida maqol va aforizmlar). -T.: Fan, -176 b.
6. Karimov S. O'zbek tilining funksional stilistikasi. Monografiya.–Samarqand: SamDU nashri, 2010. -191 b.